

Вера ПЕТРОВИЋ*
Јелена МИТРОВИЋ**

РЕИНТЕГРАЦИЈА НАКОН ИЗВРШЕЊА КАЗНЕ ЗАТВОРА

Апстракт: Након извршења казне затвора потребно је да се бивши осуђени реинтегрише у друштвену заједницу, те да престане са даљим вршењем кривичних дела. Казна затвора, не доприноси смањењу рецидивизма, уколико након њеног извршења не постоји адекватан постпенални прихват осуђеног. Да се на плану редукције рецидивизма у Србији постиже мало, указују и подаци о рецидивизму који се креће од 50 до 70%. Низак образовни ниво, немогућност запослења, нарушени породични односи, непостојање мотивације за промену, као и негативни ставови јавности само су неке од препрека које стоје на путу успешне реинтеграције бивших осуђених. Процес помоћи осуђеном започиње тренутком ступања у затвор, али се мора наставити и након отпуста из пеналне установе. Циљ овог рада је да укажемо на факторе који стоје на путу успешне реинтеграције осуђених након извршене затворске казне.

Кључне речи: *реинтеграција, осуђени, казна затвора, постпенални прихват.*

1. УВОД

Издак на слободу након извршене затворске казне је непријатно искуство, без обзира на дужину изречене казне. Извршењем затворске казне на плану специјалне превенције утиче се на учиниоца да убудуће на чини кривична дела. Извршењем кривичних санкција, те казне затвора, као најстроже казне у нашем кривичноправном систему, настоји се допринети успешној реинтеграцији осуђеног у друштво.¹ Након извршене затворске казне, бивши осуђени преузима све одговорности живота о којима није морао да размишља док се налазио на извршењу затворске казне.² Враћа се у заједницу, која га неретко одбације и стигматизује.

* Докторанд, verapetrovic0101@gmail.com

** Студент мастер студија, enajel.m@gmail.com

¹ Чл. 2. Закон о извршењу кривичних санкција – ЗИКС - „Службени гласник Републике Србије“, бр. 55/2014.

² Д. Васиљевић-Продановић, „Постпенална помоћ: Карика која недостаје“. У: М. Вуковић (ур.) 9. Међународни научни скуп Специјална едукација и рехабилитација

Такође, односи у породици често бивају нарушени. Поред тога, од бившег осуђеног се очекује да пронађе запослење, брине о себи, те да престане да се бави криминалним активностима. Имајући све то у виду, евидентно је да повратак у друштво и прилагођавање на услове живота изван затвора није ни мало лако за бившег осуђеног. Из тог разлога, припрема за отпуст је кључан сегмент рада са осуђеним. У Републици Србији припрема за отпуст представља саставни део програма поступања и започиње доласком осуђеног на извршење затворске казне. Осуђени се током извршења затворске казне подстиче на активно учествовање у припреми за отпуст, а посебно да одржава односе са породицом, као и са установама и особама које се баве укључивањем осуђених у живот на слободи (члан 15).³ Постпенални прихват је такође од значаја за осуђене, стога се лицу отпуштеном са извршења казне затвора пружа неопходна помоћ и подршка како би се умањио ризик вршења нових кривичних дела и како би му се олакшао успешан повратак у заједницу.⁴ Без адекватне постпеналне помоћи, свинапори и третмански процеси, током извршења затворске казне бивају узалудни. Стога, уколико изостане адекватна постпенална помоћ, промене настале у затвору су тешко одрживе, а шансе за рецидивизам се повећавају.

2. ПРИМЕНА КАЗНЕ ЗАТВОРА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Изрицање казне затвора у Републици Србији прати тренд од око једне четвртине свих изречених кривичних санкција, док нешто више од половине свих изречених кривичних санкција чине условне осуде.⁵ Стога се може закључити да казна затвора у Републици Србији није кривична санкција која се доминантно изриче. Ипак и поред тога, пажња се мора посветити, како третману осуђених у затвору, тако и наставку започетог третмана изван затвора, а све то у циљу успешне реинтеграције у друштвену заједницу.

На наредном Графикону приказаћемо податке о броју изречених казни затвора у Републици Србији, посматрано за период од 2006. до

данас: *Зборник радова* (169-173), Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд, 2015, 169.

³ Правилник о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица "Службени гласник РС", број 66/2015.

⁴ Чл. 48. ЗИКС.

⁵ В. Петровић, „Изрицање казне затвора у Србији као реакција на злочин“. У: О. Јовић-Прлаиновић (Ур.), *Зборник радова*, „Национално и међународно право – Актуелна питања и теме“ (111-130), Правни факултет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2017, 115.

2016. године. Подаци о броју изречених казни затвора су преузети из извештаја Републичког завода за статистику.⁶

Графикон 1 – Број изречених казни затвора у Републици Србији

На основу података приказаних на Графикону 1, запажа се да је казна затвора у најмањем броју случајева изречена 2010. године (5908), док је највећи број казни затвора изречен 2014. године и износио је 13026. Како наводи Јованић, од свих изречених казни затвора, доминантне су кратке казне (до три године), чије се изрицање креће око 90% за период од 2001. до 2015. године.⁷ Проблем који постоји код кратких казни затвора јесте чињеница да осуђени нису довољно дуго у затвору да би се спровео адекватан третман, у складу са процењеним ризицима, капацитетима и потребама. Оваква ситуација се негативно одражава на реинтеграцију осуђених, који се у друштвену заједницу враћају са проблемима који су постојали и пре доласка у затвор. Имајући то у виду, као и чињеницу да казна затвора изазива велики број негативних последица, које отежавају реинтеграцију, изрицање и извршење кратких казни затвора неретко ствара више штете него користи за осуђеног. Стога се доводи у питање оправданост учесталог изрицања кратких затворских казни, посебно у ситуацијама у којима постоје формални предуслови за изрицање алтернативних кривичних санкција, које не подразумевају упућивање осуђеног у затвор.⁸

⁶ Република Србија, Републички завод за статистику. Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, Пријаве, оптужења и осуде, Београд, 2016.

⁷ Г. Јованић, „Алтернативне санкције у неонаталном инкубатору“. У: Г. Јованић и Ј. Петровић (Ур.), *Пробација и алтернативне кривичне санкције, могућности и перспективе* (8-23), Центар модерних знања, 2016, 15.

⁸ Г. Јованић, *op. cit.*, 15.

3. ФАКТОРИ КОЈИ УТИЧУ НА РЕИНТЕГРАЦИЈУ ОСУЂЕНИХ

Да би дошло до реинтеграције осуђеног потребно је да постоји мотивација за промену, спровођење адекватног третмана, мењање перцепције о себи, као и разумевање претходног криминалног понашања, односно штете коју такво понашање узрокује.⁹ Постоје многобројни фактори који утичу на реинтеграцију осуђених као што су: сиромаштво, низак образовни ниво, незапосленост, лоше здравствено стање, проблеми менталног здравља изависност од алкохола и дрога. Могућност успешне реинтеграције се смањује и постојањем затворског искуства.¹⁰ Успешна реинтеграција осуђених зависи од субјективних фактора и друштвених утицаја. Субјективни фактори се односе на унутрашње карактеристике осуђених, као што ставови, самопоштовање и мотивација. Друштвени утицаји су запошљавање након отпуста, образовање, породични и друштвени односи у заједници.¹¹

3.1. Мотивација за промену

Један од кључних фактора успешне реинтеграције осуђених је мотивација за промену. Сви третмански напори неће постићи жељене резултате уколико не постоји мотивација осуђеног или је она на ниском нивоу. Стога, поједини аутори наводе да је жеља за променом кључ успешне реинтеграције.¹² Недостатак мотивације за промену је удружен са одустајањем од било каквих видова третмана, а осуђени који одустану од третмана чешће рецидивирају од оних осуђених који нису ни започели третман.¹³ Овај податак не треба да усмерава стручне раднике да са ниско мотивисаним особама не спроводе третмански процес, већ треба да их подстакне да првобитно усмере капацитете на подизање мотивације осуђеног за учешће у третману и сопственој промени.

⁹ С. Davis, S. Bahr, C. Ward, „The process of offender reintegration: Perceptions of what helps prisoners reenter society“, *Criminology and Criminal Justice*, Vol. 13, No. 4, 2013, 448.

¹⁰ Љ. Илијић, М. Маљковић, „Постинституционални третман осуђеника“. *Зборник Института за криминологику и социологику истраживања*, Вол. 34, бр. 1, Београд, 2015, 183.

¹¹ С. Davis, S. Bahr, C. Ward. *op. cit.*, 450.

¹² *Ibid.*, 453.

¹³ С. Dowden, R. Serin, *Anger management programming for federal male inmates: An effective intervention (No. R-82)*. Ottawa, Ontario, Canada, Correctional Service Canada, 2001, 20.

3.2. Образовни ниво

Према последњим доступним званичним подацима у Србији¹⁴ у 2013. години 1,9% осуђених је било неписмено, са недовршеном основном школом је било 21% осуђених, а 2,8% осуђених је било са недовршеном средњом школом. Ови подаци указују на чињеницу да више од петине осуђених у Србији има образовне потребе. Стога се у данашње време све више инсистира на образовању осуђених, како би приликом изласка на слободу поседовали одређена знања и компетенције. Подизање компетенција осуђених у затворима побољшава шансе за реинтеграцију. образовање делује посредно на реинтеграцију преко успешног запошљавања након отпуста,¹⁵ те се на тај начин може смањити рецидивизам.

Истраживања показују да су осуђени који су током извршења затворске казне подигли образовни ниво, у 23% случајева мање рецидивирали од преступника који нису похађали образовне програме.¹⁶ Слични резултати су добијени студијом која је спроведена у држави Мисури са 25000 осуђених. Осуђени са образовним дефицитима који су били укључени у образовни процес у затвору рецидивирали су у 40% случајева, а они који нису били укључени рецидивирали су у 53,7% случајева.¹⁷ Ким и Кларк, користећи податке пробационе службе државе Њујорк о осуђенима који су били отпуштени из затвора у периоду између 2005. и 2008. године, долазе до података да образовни програми у затворима редукују рецидивизам. Током трогодишњег периода праћења постојао је статистички значајно нижи рецидивизам код осуђених који су учествовали у образовним програмима (9,4%) у односу на осуђене који током извршења затворске казне нису учествовали у образовним програмима (17,1%).¹⁸

Истраживање ефеката образовања на осуђене је вршено и на нашим просторима. Утврђено је да је скор ризика рецидивизма код осуђених који

¹⁴ Министарство правде Републике Србије. *Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција*, 2013.

¹⁵ Г. Јованић, В. Петровић, „Потребе, пракса и ефективност образовања и професионалног оспособљавања осуђених“, *Специјална едукација и рехабилитација*, Вол. 16, бр. 2, Београд, 2017, 213.

¹⁶ J. Petersilia. *When prisoners come home*. Oxford University Press, New York, 2003.

¹⁷ J. Cronin, *The path to successful reentry: The relationship between correctional education, employment and recidivism*. University of Missouri, Institute of Public Policy, Columbia, 2011, 2.

¹⁸ R. Kim, D. Clark, “The effect of prison-based college education programs on recidivism: Propensity Score Matching approach”. *Journal of Criminal Justice*, Vol.41, No. 3, 2013, 199.

нису били укључени у процес професионалног оспособљавања благо порастао у завршном мерењу у односу на почетно. Код осуђених који су били укључени у едукативне процесе, скор ризика рецидивизма је благо опао.¹⁹

3.3. Породични фактори

Један од фактора који утиче на успешну реинтеграцију су породични односи. Породица има вишеструки утицај на живот осуђеног, пре извршења казне, за време извршења и током постпеналног прихвата. Одржавање породичних односа током извршења затворске казне, али и након отпуста резултира успешном реинтеграцијом, успехом у проналаску запослења и избегавањем злоупотребе психоактивних супстанци.²⁰

Везе са члановима породице могу помоћи особи да одустане од даљих криминалних активности. Ако је квалитет породичних и партнерских односа пре затвора био добар, одржавање контакта са члановима породице у току боравка у затвору утиче на смањење вероватноће рецидивизма.²¹ С друге стране, ако је квалитет тих односа био лош и конфликтан, контакти са супружником и другим члановима породице могу имати негативан утицај након отпуста.²² Поред тога, породицанекад није спремна да члану породице олакша сналажење на слободи, јер се адаптирала на услове живота без њега.²³

Поред пружања помоћи осуђеном да успостави и одржи контакт са породицом, важно је понудити подршку и члановима породице. Осуђени се по изласку из затвора често ослањају на породицу, посебно приликом решавања финансијских проблема, проблема становања и

¹⁹ Љ. Илијић, *Утицај образовања и професионалног оспособљавања на редуцију ризика рецидивизма код осуђених лица*. Докторска дисертација. Београд: Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, 2016, 180.

²⁰ С. Visher, "Incarcerated Fathers: Pathways From Prison to Home", *Criminal Justice Policy Review*, Vol. 24, No. 1, 2013, 10.

²¹ J. Laub, R. Sampson, *Shared beginnings, divergent lives; Delinquent boys to age 70*. Cambridge, Massachusetts, and London, England: Harvard University Press, 2003, 42.

²² N. La Vigne, *et al.*, "Examining the effect of incarceration and in-prison family contact on prisoner's family relationships". *Journal of Contemporary Criminal Justice*, Vol. 21, 2005, 244.

²³ Б. Кнежић, „Реинтеграција бивших затвореника у сеоску средину“, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, Вол. 29, бр. 2, Београд, 2010, 247.

запошљавања.²⁴ Одсуство појединца због боравка у затвору узрокује емотивну патњу и негативно утиче на социоекономску стабилност породице. Резултати истраживања указују да организовано пружање помоћи породици осуђеног може довести до позитивних исхода, као што су смањена злоупотреба супстанци и смањење физичких, менталних и емотивних проблема.²⁵

3.4. Запослење

Запошљавање, односно недостатак запослења након отпуста може утицати на реинтеграцију. Осуђени који су запослени након отпуста, у мањем броју случајева рецидивирају од осуђених који немају запослење. Такође, већа финансијска надокнада је повезана са мањом стопом рецидивизма.²⁶ Стабилно запослење може бити од пресудног значаја за успешну транзицију из затвора у заједницу. Запошљавање омогућава бившим осуђенима да буду продуктивни чланови друштва, да брину о својим породицама, да развијају животне вештине и да ојачају самопоуздање и социјалну повезаност.²⁷

Још у оквиру програма припреме за отпуст могу се предузети бројне интервенције за реинтеграцију осуђеног на тржиште рада. У складу са процењеним потребама осуђених, у овом периоду се могу организовати дискусије о очекивањима осуђених, могу се реализовати едукације за израду радне биографије, контактирати са службама за запошљавање, као и са претходним послодавцима осуђеног који излази на слободу.²⁸

Бивши осуђени спадају у категорију теже запошљивих особа. Затворска казна погоршава проблем етикетирањем и стигматизацијом. Желећи да се што пре запосле како би обезбедили егзистенцију, бивши осуђени наилазе на прву препреку, а то је потврда о некажњавању.²⁹ Поред тога, бивши осуђени имају низак ниво образовања, вештина и радног искуства, здравствене проблеме и друге личне карактеристике које им

²⁴ V. Chin, Y. Dandurand, *Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders*. United Nations Office on Drugs and Crime. New York: United Nations, 2012, 55.

²⁵ N. La Vigne, R. Naser, L. Brooks, J. Castro, *op. cit.*, 329.

²⁶ B. Western, B. Pettit, "Incarceration and Racial Inequality in Men's Employment", *ILR Review*, Vol. 54, No. 1, 2000, 16.

²⁷ L. Keena, C. Simmons, "Rethink, Reform, Reenter-An Entrepreneurial Approach to Prison Programming", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 59, No. 8, 2015, 838.

²⁸ V. Chin, Y. Dandurand, *op. cit.*, 59.

²⁹ Н. Мацановић, Д. Надаревић, *Пенолошка андрагогија*. Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка питања, Бања Лука, 2014, 171.

отежавају запослење. Истраживање вршено у САД указује да је већа вероватноћа да ће послодавац запослити примаоца социјалне помоћи или кандидата са мало радног искуства, него бившег осуђеног.³⁰ Послодавци као разлоге одбијања запошљавања бивших осуђених наводе смањену безбедност других запослених и негативан утицај на продуктивност фирме.³¹

Недостатак посла након отпуста из затвора је подстицај за поновно чињење кривичних дела. С друге стране, осуђени који се запосле након извршене казне затвора, поновно чињење кривичних дела и поновни одлазак у затвор могу видети као већу штету него корист, стога не чине нова кривична дела.³² Поред проблема у проналажењу посла на формалном тржишту рада, бивши осуђени и када се запосле, обично имају ниска примања. Ниска примања смањују подстицај бивших осуђених да раде у оквиру формалног тржишта рада, што директно доприноси појави рецидивизма.³³

Резултати истраживања указују на чињеницу да су позитивни исходи запослења бивших осуђених обрнуто повезани са криминалном активношћу, што значи да виша стопа запослености и прихода води ка нижој стопи криминала. Осуђени који су имали сталан посао након отпуста су рецидивирали у 33,9% случајева, на супрот осуђенима који су били незапослени, а који су рецидивирали у 61,4% случајева.³⁴

3.5. Ставови јавности

Ефекти затвора на криминал се не могу посматрати, а да се изузме чињеница да на реинтеграцију осуђених утичу и ставови заједнице. Јавност неретко има тенденцију да бивше осуђене посматра као опасне, неискрене, непоштене и углавном је репресивно оријентисана према извршиоцима кривичних дела. Због свега наведеног, бивши осуђени често бива излован, одбачен и дистанциран од друштвене заједнице у коју се враћа. У таквој ситуацији, чланови друштва заборављају да је осуђени

³⁰ A. Ramakers, J. van Wilsem, R. Apel, "The effect of labour market absence on finding employment: A comparison between ex-prisoners and unemployed future prisoners". *European Journal of Criminology*, Vol. 9, No. 4, 2012, 442-461.

³¹ K. Bumiller, "Bad jobs and good workers: the hiring of ex-prisoners in a segmented economy", *Theoretical Criminology*, Vol. 19, No. 3, 2015, 336-354.

³² G. Duwe, V. Clark, "The Effects of Prison-Based Educational Programming on Recidivism and Employment". *The Prison Journal*, Vol. 94, No. 4, 2014, 454-478.

³³ D. Bloom, *Employment-Focused Programs for Ex-Prisoners: What have we learned, what are we learning and where should we go from here?* National Poverty Center, Gerald R. Ford School of Public Policy, University of Michigan, 2006, 12.

³⁴ J. Cronin, *op. cit.*, 4.

особа која ће се вратити у друштвену заједницу и, по истеку затворске казне, поново заузети своје место у свету слободних људи.³⁵ Поред утицаја на осуђене, негативни друштвени ставови, одбацивање и стигматизација могу имати утицаја и на породицу особе која се налази на извршењу затворске казне, према којој чланови заједнице такође могу имати непријатељске и негативне ставове.

На ставове уже и шире друштвене заједнице према осуђеном утичу многобројни фактори, а као један од фактора који има утицаја истиче се и врста учињеног кривичног дела. Друштвена заједница, у ситуацијама када се ради о кривичним делима, којима су угрожена она права и слободе којима се у друштву придаје највећа вредност учестало реагује.³⁶ С друге стране, дела која се у одређеној средини не осуђују, односно дела која се сматрају мање друштвено опасним, утичу да појединац по изласку из затвора не доживљава одбацивање у толикој мери и његове везе и контакти са средином нису сасвим покидани.³⁷

Стигматизација осуђених на казну затвора, може узроковати тешкоће у процесу реинтеграције у заједницу, јер доводи до смањења могућности запошљавања, успостављања и одржавања пријатељских и партнерских односа. Такође, стигматизација бивших осуђених и уопште починиоца кривичних дела, угрожава њихову реинтеграцију јер онемогућава промену слике о себи.³⁸

Неприхваћеност појединца по изласку из затвора није последица само његовог понашања и третмана, него је условљена стањем и приликама у друштву и локалној средини у коју се бивши осуђени враћа. Изостајање породичне подршке и друштвене помоћи појединцу, првенствено око обезбеђивања средстава за живот, утичена могућност успешнереинтеграције у друштвену заједницу.³⁹ Приликом реинтеграције бивших осуђених у сеоску средину истиче се проблем мале средине. Село као средина је склоно осудама, изолацији и неправштању, темање средине углавном теже праштају незаконита понашања, што свакако отежава и онако тешку реинтеграцију.⁴⁰ Када је реч о градској средини, наводи се да

³⁵ Ј. Горан, *Негативне последице извршења казне затвора*. Магистарска теза. Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд, 2007, 1.

³⁶ В. Петровић, *op. cit.*, 124.

³⁷ Б. Кнежић, *op. cit.*, 248.

³⁸ М. Lotar, Ž. Kamenov, M. Lebedina Manzoni, “Spolne razlike u stigmatizaciji osuđenih počinitelja kaznenih djela”, *Kriminologija i socijalna integracija*. Vol. 18, Br. 2, Zagreb, 2010, 22.

³⁹ Б. Кнежић, *op. cit.*, 242.

⁴⁰ *Ibid.*, 249.

би процес реинтеграције требало тећи једноставније у односу на потешкоће које постоје на селу. У већој средини постоји и већа анонимност, па самим тим и негативни ставови према бившим осуђеним мање долазе до изражаја.⁴¹

Имајући у виду проблеме са којима се бивши осуђени суочавају након извршења затворске казне, евидентно је да промене које настају услед третманског процеса, стварна промена осуђеног и његова жеља да се поново интегрише у друштвену заједницу, нису примарно значајни. Стога, отклањање предрасуда о осуђенима, успостављање адекватних веза са члановима породице, прихватање од стране друштвене заједнице и остваривање приступа тржишту рада представљају важне механизме који су неопходни како би се бивши осуђени реинтегрисао у друштвену заједницу.

4. РЕЦИДИВИЗАМ КАО НЕУСПЕХ РЕИНТЕГРАЦИЈЕ

Делотворност изречених и извршених затворских казни се најшћешће мери преко рецидивизма. Са аспекта (не)успешне реинтеграције осуђених посебна пажња се посвећује пеналном рецидивизму. Пенални рецидивизам може бити посматран као неуспех у затворском третману, који настаје због неадекватног, некавалитетно спроведеног затворског третмана, али и због одсуства истог; као неуспех осуђеног да се интегрише у заједницу након извршене затворске казне и као неуспех друштвене заједнице да прихвати осуђеног након отпуста.⁴² Недостатак третманског процеса у затвору и недостатак постпеналног прихвата, директно утичу на проблем пеналног рецидивизма.⁴³

На појаву рецидивизма утиче низ фактора. То су егзогени фактори везани за друштвене околности и утицаје из спољашње средине и ендогени фактори везани за карактеристике личности рецидивиста.⁴⁴ Узроке рецидивизма треба сагледавати кроз деловање следећих фактора: сиромаштво, незапосленост, лоши породични односи, низак образовни ниво, примена неодговарајућег третмана приликом извршења казне, криминална инфекција, претерано прилагођавањена

⁴¹ Ј. Драгојловић, „Проблем реинтеграције бивших затвореника у друштвену заједницу“, *Култура полиса*, Вол. 25, Београд, 2014, 439.

⁴² Н. Bierens, J. Carvalho, “Semi-nonparametric competing risks analysis of recidivism”. *Journal of Applied Econometrics*, Vol. 22, No. 5, 2007, 971-993.

⁴³ Н. Мацановић, „Рецидивизам“, *Социјална мисао*, Вол. 63, 2007, Београд, 169-177.

⁴⁴ С. Константиновић-Вилић, В. Николић-Ристановић, М. Костић, *Криминологија*. Прометеј, Београд, 2010, 235.

услове живота у затвору, неадекватно прихватање од стране друштвене заједнице након изласка из затвора и неадекватан постпенални прихват.⁴⁵

На глобалном нивоу рецидивизам је озбиљан проблем, јер се креће и до 80% у великом броју земаља.⁴⁶ У Републици Србији до сада није рађена систематска и свеобухватна анализа којом би се добили прецизни подаци о броју рецидивиста. Актуелно доступни подаци о рецидивизму у Србији указују на поражавајуће чињенице. Ауторка Илијић наводи да се стопа рецидивизма, као најчешће коришћени параметар успешности затворске казне, у нашој земљи креће изнад 50%, мада доступни подаци варирају у зависности од извора и критеријума, односно мере рецидивизма. Поменута ауторка додаје да се у доступним подацима не наводи податак да ли се ради о особама које су поново осуђене или о онима које су опет упућене на извршење затворске казне (пенални рецидивизам).⁴⁷ Према статистичким подацима Управе за извршење кривичних санкција, у периоду од 2011. до 2013. године, између 53 и 58% осуђених у Србији били су рецидивисти.⁴⁸ На основу резултата добијених истраживањем које је вршено у Окружном затвору Ужице и Казнено-поправном заводу Падинска Скела, долази се до податка да је у две поменуте установе, током 2016. године, проценат легалних рецидивиста износио око 70%.⁴⁹

5. ЗНАЧАЈ ПОСТПЕНАЛНОГ ПРИХВАТА ЗА СМАЊЕЊЕ РЕЦИДИВИЗМА

Да би дошло до успешне реинтеграције осуђеног, те смањења рецидивизма, могу се предузети бројне активности које би допринеле остварењу тога циља. С тим у вези, а имајући у виду факторе који доприносе појави рецидивизма, као и проблеме са којима се осуђени сусрећу након отпуста са извршења казне затвора пажњу је потребно усмерити на: избегавање казне затвора, те изрицање алтернативних санкција у случајевима када је то могуће и оправдано; укључивање

⁴⁵ С. Константиновић-Вилић, В. Николић-Ристановић, М. Костић, *op.cit.*, 235.

⁴⁶ З. Стевановић, Ј. Играчки, „Дужина затворске казне и рецидивизам.“ *Ревизија за криминологију и кривично право*, Вол. 49, Београд, 2011, 120.

⁴⁷ Љ. Илијић, „Затворска казна и ресоцијализација - фактори не/успјешности“. У: М. Хугсон и З. Стевановић (Ур.), *Криминал и друштво Србије – изазови друштвене дезинтеграције, друштвене регулације и очувања друштвене средине* (303-316). Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2015, 305.

⁴⁸ Д. Васиљевић-Продановић, *op.cit.*, 169.

⁴⁹ В. Петровић, „Осуђени рецидивисти и социјално патолошке појаве“. У: Ј. Петровић и Г. Јованић (Ур.), *Друштвене девијације – Аномија друштва и посљедице* (347-356), Центар модерних знања, 2017, 353.

осуђених у програме који се спроводе у затворима, а који су ускладу са процењеним потребама, капацитетима и ризицима конкретне особе; наставак услуга које су покренуте у затвору и након повратка у заједницу, у циљу одржавања позитивних промена; усмеравање на целокупну личност осуђеног, уз укључивање породице; потенцирање сарадње и комуникације између органа старатељства, особља затвора, невладиних организација и свих других релевантних институција које пружају социјалне услуге у циљу лакше реинтеграције након отпуста.⁵⁰

Неуспешна реинтеграција осуђених се негативно одражава на друштво, како финансијски, тако и у погледу јавне безбедности. Подаци о високој стопи рецидивизма неминовно покрећу питање постпеналне помоћи која има двоструки ефекат. С једне стране, постпенална помоћ пружа услуге бившим осуђенима у решавању проблема везаних за становање, запошљавање, финансије, породичне односе, што омогућава лакши прелазак из затвора у социјалну средину. С друге стране, штити јавност од потенцијалне штете која би настала уколико особа рецидивира. Стога је постпенална помоћ изузетно важна, како за бивше осуђене, тако и за државу, јер уколико се успешно реализује, стопа рецидивизма ће се смањити. Самим тимби се смањила и пренасељеност пеналних установа, што биутицало на мању потрошњу државних средстава и улагања у затворски систем.⁵¹

Сав напор пеналног третмана показује се узалудним, уколико осуђени након извршења казне затвора бива препуштен сам себи. Посебан проблем представља чињеница да одласком на извршење затворске казне особа често губи контакте са социјалним окружењем из којег долази, што умногоме може утицати на успешну реинтеграцију. Из тог разлога посебно место заузима пружање помоћи осуђеним лицима непосредно пре пуштања на слободу и у прво време после напуштања затвора.⁵² Ова помоћ је осуђеном неопходна како би се интегрисао у заједницу, те поштовао друштвене норме и вредности. Поред тога, адекватна постпенална заштита може смањити поновно криминално понашање. У складу са наведеним, третман осуђених не би требало да постоји само у институционалној фази ресоцијализације, већ се мора наставити у постпеналном периоду, како не би пропали уложени напори који су

⁵⁰ M. Borzycki, E. Baldry, Promoting integration: The provision of Prisoner Post-release services. *Trends & Issues in Crime and Criminal Justice*. No. 262. Australian Institute of Criminology, 2003, 3.

⁵¹ A. Gruevska-Drakulevski, "Post penal assistance of ex-prisoners - The case of the Republic of Macedonia". *Iustinianus Primus Law Review*, Vol, 3, No. 1, 2012, 4-5.

⁵² Д. Атанацковић, *Пенологија*. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1988, 280.

чињени у правцу његове ресоцијализације.⁵³ Важност постпеналног третмана, у нашој земљи, истакнута је и у оквиру позитивноправних норми. У Републици Србији се на законском нивоу придаје пажња постпеналном третману, те је Законом о извршењу кривичних санкција предвиђено да се лицу отпуштеном са извршења казне затвора пружа неопходна помоћ и подршка како би се умањио ризик вршења нових кривичних дела и како би му се олакшао успешан повратак у заједницу.⁵⁴

6. ЗАКЉУЧАК

Посматрајући податке о рецидивизму у Републици Србији, можемо закључити да се на плану промене осуђених постиже мало. Рецидивизам који се, према доступним подацима, креће од 50 до 70% неспорно указује на чињеницу да затворски третман и постпенални прихват не функционишу. Евидентно је да је реинтеграција осуђених након отпуста отежана, што доприноси поновном чињењу кривичних дела и повратку у затворски систем. Осуђени су особе за које је утврђено да не поштују законски дефинисане норме. Након отпуста из затворске установе, без обзира на третман који је спроведен и колико год он био делотворан, не може се очекивати да бивши осуђени неће поново вршити кривична дела, уколико на слободи изостане адекватна помоћ и подршка. Низак образовни ниво, одсуство са тржишта рада, стигматизација и одбацивање од друштвене средине и нарушени породични односи само су неки од многобројних фактора који отежавају реинтеграцију осуђеног у друштвену заједницу. Како на појаву рецидивизма утичу и фактори који утичу и на појаву примарног криминалитета, евидентно је да се на плану промене мало постиже, те да се рецидивиста враћа у затвор са проблемима које је имао и приликом првог чињења кривичног дела. У Републици Србији, постоје законске норме које дефинишу активности и процес постпеналног прихвата, који би требало удружено са третманским процесом да допринесе даљем нечињењу кривичних дела, односно успешној реинтеграцији. Показатељ неуспешности предузетих активности је рецидивизам осуђених. Стога је потребно већу пажњу усмерити на постпенални прихват, као последњу фазу у процесу извршења затворске казне и процеса ресоцијализације осуђених. Потреба за адекватним организовањем постпеналног прихвата се јавља пре свега у циљу смањења рецидивизма, те заштите друштвене заједнице.

⁵³ Д. Атанацковић, *op cit.*, 280.

⁵⁴ Чл. 8. ЗИКС.

ЛИТЕРАТУРА

Атанацковић Драгољуб, *Пенологија*. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1988.

Васиљевић-Продановић Даница, „Постпенална помоћ: Карика која недостаје“. У: М. Вуковић (ур.) 9. *Међународни научни скуп Специјална едукација и рехабилитација данас: Зборник радова* (169-173), Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд, 2015.

Драгојловић Јоко, „Проблем реинтеграције бивших затвореника у друштвену заједницу“, *Култура полиса*, Вол. 25, Београд, 2014, 433-443. Закон о извршењу кривичних санкција – ЗИКС - „Службени гласник РС“, бр. 55/2014.

Илијић Љепосава, *Утицај образовања и професионалног оспособљавања на редукацију ризика рецидивизма код осуђених лица*. Докторска дисертација. Београд: Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, 2016.

Илијић Љепосава, „Затворска казна и ресоцијализација - фактори не/успјешности“. У: М. Хугсон и З. Стевановић (Ур.), *Криминал и друштво Србије – изазови друштвене дезинтеграције, друштвене регулације и очувања друштвене средине* (303-316). Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2015.

Илијић Љепосава, Маљковић Марија, „Постинституционални третман осуђеника“. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, Вол. 34. бр. 1, Београд, 2015, 181-192.

Јованић Горан, *Негативне последице извршења казне затвора*. Магистарска теза. Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд, 2007.

Јованић Горан, „Алтернативне санкције у неонаталном инкубатору“. У: Г. Јованић и Ј. Петровић (Ур.), *Пробација и алтернативне кривичне санкције, могућности и перспективе* (8-23), Центар модерних знања, Бања Лука, 2016.

Јованић Горан, Петровић Вера „Потребе, пракса и ефективност образовања и професионалног оспособљавања осуђених“, *Специјална едукација и рехабилитација*, Вол. 16, бр. 2, Београд, 2017, 199-221.

Кнежић Бранислава, „Реинтеграција бивших затвореника у сеоску средину“, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, Вол. 29, бр. 2, Београд, 2010, 241-252.

Константиновић-Вилић Слободанка, Николић-Ристановић Весна, Костић Миомира, *Криминологија*. Прометеј, Београд, 2010.

Мацановић Небојша, Надаревић Дамир, *Пенолошка андрагогија*. Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска,

социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка питања, Бања Лука, 2014.

Мацановић Небојша, „Рецидивизам“, *Социјална мисао*, Вол. 63, 2007, Београд, 169-177.

Милутиновић Милан, *Пенологија*, Савремена администрација, Београд, 1981.

Министарство правде Републике Србије. *Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција*, 2013.

Петровић Вера, „Изрицање казне затвора у Србији као реакција на злочин“. У: О. Јовић-Прлаиновић (Ур.), *Зборник радова, „Национално и међународно право – Актуелна питања и теме“* (111-130), Правни факултет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2017.

Петровић Вера, „Осуђени рецидивисти и социјално патолошке појаве“. У: Ј. Петровић и Г. Јованић (Ур.), *Друштвене девијације – Аномија друштва и последице* (347-356), Центар модерних знања, Бања Лука, 2017.

Правилник о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица "Службени гласник РС", број 66/2015.

Република Србија, Републички завод за статистику. *Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, Пријаве, оптужења и осуде*, Београд, 2016.

Стевановић Зоран, Играчки Јасмина, „Дужина затворске казне и рецидивизам.“ *Ревизија за криминологију и кривично право*, Вол. 49, Београд, 2011, 119-130.

Bierens Herman, Carvalho John, "Semi-nonparametric competing risks analysis of recidivism". *Journal of Applied Econometrics*, Vol. 22, No. 5, 2007, 971-993.

Bloom Dann, *Employment-Focused Programs for Ex-Prisoners: What have we learned, what are we learning and where should we go from here?* National Poverty Center, Gerald R. Ford School of Public Policy, University of Michigan, 2006.

Borzycki Maria, Baldry Elien, Promoting integration: The provision of Prisoner Post-release services. *Trends & Issues in Crime and Criminal Justice*. No. 262. Australian Institute of Criminology, 2003.

Bumiller Kristin, "Bad jobs and good workers: the hiring of ex-prisoners in a segmented economy", *Theoretical Criminology*, Vol. 19, No. 3, 2015, 336-354.

Chin Vivienne, Dandurand Yvon, *Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders*. United Nations Office on Drugs and Crime. New York: United Nations, 2012.

Cronin Jake, *The path to successful reentry: The relationship between correctional education, employment and recidivism*. University of Missouri, Institute of Public Policy, Columbia, 2011.

Davis Celeste, Bahr Stephen, Ward Carol, „The process of offender reintegration: Perceptions of what helps prisoners reenter society“, *Criminology and Criminal Justice*, Vol. 13, No. 4, 2013, 446-469.

Dowden Craig, Serin Ralph, *Anger management programming for federal male inmates: An effective intervention (No. R-82)*. Ottawa, Ontario, Canada, Correctional Service Canada, 2001.

Duwe Grant, Clark Valeire, “The Effects of Prison-Based Educational Programming on Recidivism and Employment”. *The Prison Journal*, Vol. 94, No. 4, 2014, 454–478.

Gruevska-Drakulevski Aleksandra, “Post penal assistance of ex-prisoners - The case of the Republic of Macedonia”. *Iustinianus Primus Law Review*, Vol. 3, No. 1, 2012, 4-5.

Keena Linda, Simmons Chris, “Rethink, Reform, Reenter-An Entrepreneurial Approach to Prison Programming”, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 59, No. 8, 2015, 837-854.

Kim Ryang, Clark David, “The effect of prison-based college education programs on recidivism: Propensity Score Matching approach”. *Journal of Criminal Justice*, Vol. 41, No. 3, 2013, 196-204.

La Vigne Nancy, Naser Rebecca, Brooks, Lisa Castro Jennifer, “Examining the effect of incarceration and in-prison family contact on prisoner’s family relationships”. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, Vol. 21, 2005, 314-335.

Laub John, Sampson Robert, *Shared beginnings, divergent lives: Delinquent boys to age 70*. Cambridge, Massachusetts, and London, England: Harvard University Press, 2003.

Lotar Marina, Kamenov Željka, Lebedina Manzoni Marija, “Spolne razlike u stigmatizaciji osuđenih počinitelja kaznenih djela”, *Kriminologija i socijalna integracija*. Vol. 18, Br. 2, Zagreb, 2010, 15-27.

Petersilia Joan. *When prisoners come home*. Oxford University Press, New York, 2003.

Ramakers Anke, WilsemJohan, Apel Robert, “The effect of labour market absence on finding employment: A comparison between ex-prisoners and unemployed future prisoners”. *European Journal of Criminology*, Vol. 9, No. 4, 2012, 442-461.

Visher Ceistey, “ Incarcerated Fathers: Pathways From Prison to Home”, *Criminal Justice Policy Review*, Vol. 24, No. 1, 2013, 9-26.

Western Bruce, Pettit Becky, “Incarceration and Racial Inequality in Men's Employment”, *ILR Review*, Vol. 54, No. 1, 2000, 3-16.

Vera PETROVIĆ
Jelena MITROVIĆ

REINTEGRATION AFTER SERVING PRISON SENTENCE

Summary

After serving a prison sentence, it is necessary for the former convict to be reintegrated into the community and to cease further crime committing. Prison sentence does not contribute to recidivism reduction if an adequate post-penalty acceptance of the convict does not exist. The fact that the recidivism rate fluctuates between 50 and 70% of cases indicates that little is achieved in recidivism risk plan in Serbia. Low educational levels, inability to find employment, deteriorated family relationships, lack of motivation to change as well as the public's negative attitude are just a few of the obstacles found on the way of successful reintegration of former convicts. The process of assisting the convict begins in the moment of them entering the prison; however, it needs to continue after the leave from the correction facility. The aim of this paper is to emphasize the factors restricting a successful reintegration of the convicts after serving prison sentence.

Key words: *reintegration, convicts, prison sentence, post-penalty acceptance.*

Рад је предат 20. фебруара 2018, а након мишљења рецензената одлуком одговорног уредника одобрен за штампу.